

HOL VANNAK A TÖMEGSÍROK? (3.)

A 44-es parcella

Szabadkán kommandósok figyelték az 1944-es ártatlan áldozatoknak készülő emlékművet

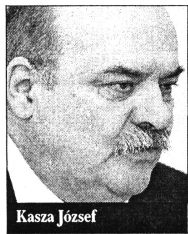
Sajnos egyre kevesebb olyan tanúja van már az 1944-es borzalmak időszakának, akik megmutathatnák, hol várnak az ártatlan áldozatok tetemei arra, hogy végre méltó nyughelyükre kerüljenek. Most induló sorozatunk célja felkutatni azokat a helyeket, ahol a szentánuk vagy a helytörténészek szerint a 44-es áldozatok jeltelen tömegsírokban nyugszanak. Várjuk olvasóink segítségét. Aki tudnak segíteni, kérjük jelentkezzenek a 024 555 530-as telefonszámon, illetve a hetvege@magyarszo.com e-mail címen.

1944 őszre. A szabadkai egykori Mácskoviccs-féle téglagyár agyagödörében több száz embert végeztek ki. Hazaárulók – állították róluk. Nem kémleltek senkit, válogatás nélkül hurcolták el magyarokat, szerbeket, horvátokat, németeket; gyermekek és idősök egyaránt áldozatul estek a partizánok bosszújának. Nyughelyük a Zentai úti temető mögötti agyagödör, a 44-es parcellaként emlegetett tömegsír.

Az esztelen gyilkolás után közel fél évszázadnak kellett eltelnie, hogy nyilvánosan is fel lehessen vállalni a gyászt, az emlékezést, mely még akkor is indulatokat váltott ki. Az elhunytak hozzátar-

lartartoztatnak. A tömegsír egy elhagyott szemétdomb volt, és mindent benőtt a gaz. Az első lépés a terület rendbetétele volt, megerősítették az oldalfalakat, majd megszülettek a tervek, megindult az építés. Dobó Géza készítette a terveket, a kivitelezésre pedig Horvát Lehel kértük fel.

Horvát Lehel építőtérnök elvállalta a község felkérését. Mint később megtudta, előzőleg már másokat is felkérték az emlékmű felépítésére, de amikor értesültek arról, miről lenne szó, mind egyikük visszakozott, sőt ő maga is megtapasztalta, hogy sokan visszalépnek a munkától, amint megtudják, mi épülne ott.

Kasza József

Tisztában voltak vele, hogy a hatalom ezt nem fogja jó szemmel nézni, de akkoriban sok más miatt is támadták őket. Ahogy sok másához, úgy az emlékmű megépítéséhez is nagy bátorság kellett, de érezték magukban akkora erőt, hogy ezt véghezvigyék, még akkor is, ha azt lebontatják.

tozói, ismerősei sokáig csak suttogva, titokban mertek beszélni róla, sokan még hosszú évtizedek után sem merték nyíltan elmondani, mi történt. Ötven ének kellett eltelnie, hogy a téglagyár gödörében méltó emléket állíthassanak fel az ártatlanul lemeszárolt áldozatoknak, az első emlékművet a Vajdaságban.

1992-ben kezdte meg munkáját a szabadkai VMDK Történelmi Bizottsága. Az áldozatok névsorát főként a hozzátartozók bejelentései alapján állították össze. Szabadkáról és környékéről elhurcolt és kivégzett áldozatok közül eddig összesen 852-t sikerült azonosítani. A szabadkai tömegsírban több százan nyugszanak. A bizottság szeretett volna méltóképpen megemlékezni az áldozatokról a közelgő 50 éves évforduló alkalmából, így Kasza Józsefhez, az akkori polgármesterhez fordultak támogatásért.

– Az ötletet jómagam is támogattam, de egy maradó emlékmű felállítására már közös összefogásból született. Egészen addig ez a téma tabu volt, s a kezdeményezés tizenöt évvel ezelőtt is indulatokat váltott ki, hiszen sokan a szerbek elleni támadásnak vették – meséli Kasza József. Mint mondja, tisztában voltak vele, hogy a hatalom ezt nem fogja jó szemmel nézni, de akkoriban sok más miatt is támadták őket. Ahogy sok másához, úgy az emlékmű megépítéséhez is nagy bátorság kellett, de érezték magukban akkora erőt, hogy ezt véghezvigyék, még akkor is, ha azt lebontatják. A nemzeti összefogás, az összetartozás akkor nagyon erősen megvolt bennük, ezért is járhatat sikerrel.

– Nem gondoltunk. Ha valamit akartunk, azt meg is valósítottuk. Emléket akartunk állítani a kivégzett embereknek, és megcsináljuk vállalva azt, hogy a megemlékezésen közeink lőnek, vagy

– 1994-et írtunk. Dúlt a boszniai háború, nagy volt a nyugtalanság. Meglepett, hogy engem kerestek meg, persze akkor még nem tudtam, hogy a községi építészek egyike sem vállalta a megbízást, de gondolkodás nélkül elvállaltam, hiszen 1944-ben

A Zentai úti temető 44-es parcellája

az én apámat is meghurcolták, és csak a szovjetek közbelépésének köszönhetően menekült meg – emlékszik vissza Horvát Lehel. – Sokan azt gondolták, az emlékmű valamiféle magyarkodás akar lenni, és hogy a fasiztáknak akarunk emlékművet építeni. Ez nem volt hivatalos politikai álláspont, de egymás között ezt beszélték. Kalmár Ferenc szobrászművész által készített Vergődő madár szoborról, melyet ő a hamvaiból feltámadó fönixmadárnak nevezett, sokan azt gondolták, hogy egy turulmadarat szimbolizál, amit úgyszintén fasizta jelképek vélték. Voltak persze különféle támadó újságcikkek, parlamenti felszólalások, de ennél több nem történt. A tervek elkészültek, építési engedély azonban nem volt. Bár az önkormányzat az építkezés mögé állt,

abban a pillanatban tulajdonképpen illegálisan folyt a munka. Az a legérdekesebb, hogy az ellenzék bármikor leállíthatta volna a munkálatokat, csak ki kellett volna küldeni a helyszínre egy felügyelőbizottságot, amely megvizsgálja az engedélyeket, de semmi ilyen nem történt. Dobó Géza által elkészített tervekben Horvát Lehel javaslatára csak anyai változott, hogy selyemtéglik helyett régi,

A márványtáblákon 852 név szerepel

mezei téglaköbblől épült meg az emlékmű, mellyel a múltat akarták megidézni. Az építkezés mindössze néhány hónapot vett igénybe, de amíg tartott, sok kíváncsiságot megfordult ott, kérdezték, mi történik. A többség nem is tudta, hogy 1944-ben vesztőhely volt ott.

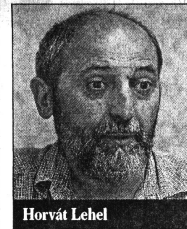
– Senki sem bántotta a munkásokat, szerb részről meg sem jelent senki. Viszont volt rá példa, hogy odatelefonáltak nekem, és figyelmeztettek, hogy azonnal fuggesszük fel az építkezést, és tünjünk el onnan egy időre. Nem volt bennem félelem, hogy a munka miatt esetleg bajom lehet a későbbiekben, inkább egyfajta elégtétel volt számomra részt venni ebben. Az egyetlen talajon még ma is látszik, hol vannak az áldozatok. Emlékszem, hogy ne zavarjuk meg a helyet, a támfalat néhány méterrel távolabb helyeztük, ennek ellenére, amikor a földmunkálatokat végeztük, még ott is előkerültek csontok, melyek nagyon sekélyen heverték a föld alatt. Kulsokat is találtam. Ez volt talán a legmegrázóbb. Sokan úgy érkezhettek oda, hogy nem is tudták, mi vár rájuk. Úgy jöttek el otthonról, bezárva maguk mögött a kaput, hogy majd hazamennek.

Jelenleg nem folyik az áldozatok utáni kutatás, hiszen nem jönnek bejelentések sem. Amikor mintegy tizenöt évvel ezelőtt a bizottság felhívást tett közzé, volt, aki nagyon nevet tartalmazó listával jelent meg.

– A bizottság tagjai egyenként ellenőrizték minden személyt, minden nevet, hogy megállítják, az illető valóban az 1944-es áldozatok közé tartozik-e. Egy bajmoki esetre emlékszem. Egy illető, akire úgyszintén kivégzés várt, szerencsés módon megmenekült, mégis úgy jelentették be nálunk, mint áldozatot. Nagyon kell vigyáznunk, hogy valóban csak azok a nevek kerüljenek az áldozatok listájára, akiket kivégeztek, ellenkező esetben a munkánk, az összegyűjtött nevek, a Memento című kiadványunk hitelessége megkérdőjelezhető lenne – mondta dr. Bogner István, a tényfeltárási bizottság egyik tagja.

A kutatás során nem tudták mindenkiről bebizonyítani, hogy az áldozatok közé tartozik. Az anyakönyvi hivatalokban minden egyes nevet ellenőrizték, hogy megegyezzen-e az adatok, és az illető valóban elhunyt-e, de a legnagyobb problémát az jelentette, hogy meg tudják, hogyan, milyen körülmények között halt meg, hiszen a legtöbb esetben a halál okát nem tüntették fel, vagy nem adták ki az iratokat.

– Édesapámat 1945-ben végezték ki. Az anyakönyvi kivonatban nem volt feltüntetve a halál oka, de az úgynevezett teljes anyakönyvi kivonatban már kibukkantunk a bejegyzésre: golyó általi halál. Az 1944. november 1-jén és 2-án kivégzett áldozatok esetében nem volt bírósági tárgyalás, ezért alig maradtak feljegyzések. A hozzátartozók, ismerősök lelkiismeretén is sok múlik, hogy megállapítsuk, valóban kivégezték-e az elhunytat. Ha nem tudjuk bizonyítani, hogy ott halt meg, nem kerülhet a listára. Volt viszont olyan

Horvát Lehel

Amikor a földmunkálatokat végeztük, még ott is előkerültek csontok, melyek nagyon sekélyen heverték a föld alatt. Kulsokat is találtam. Ez volt talán a legmegrázóbb.

család is, amelyik nehezményezte, hogy hozzátartozója az áldozatok listáján szerepel – meséli dr. Bogner. Aki részt vettek a bizottság munkájában, azoknak rosszindulattal, fenyegetésekkel is szembesülniük kellett. Az 50 éves évfordulóra szervezett megemlékezésen álarcos emberek figyelték őket a távolról, sőt a rendőrség is jelenlétére, hogyha atrocitások történtek, azért a megemlékezést szervezők lesznek a felelősök.

Az építkezéskor még találtak csontokat

A mászrásal utáni gyász és a hosszú évek titokban, suttogva zajló beszélgetései összekovácsolták az embereket, ám mire megkezdődött a kutatás, a hozzátartozók közül is sokan elhunytak, és évről évre egyre kevesebben lesznek, akik még emlékeznek az áldozatokra. Ennek ellenére minden év november 2-án emberek százai népecsik be a téglagyár agyagödörébe, hogy leróják kegyeletüket és emlékezzenek, emberek, akik nem engedik, hogy feledésbe merüljön 1944 véres ősze.